

Географічна освіта

Кныш М., Котык Л.

Ivan Franko National University of Lviv

THE CONCEPT OF THE EDUCATIONAL TEXTBOOK « GLOBAL PROBLEMS OF HUMANITY»

Conceptual framework of preparation of a manual for the course «Global problems» with regard to implementing the principles of the Bologna system foundations of learning are considered in the article. Attention to highlight the relevance of the course, its objectives, major tasks and highlight these problems in the structure of lectures and practical seminars

Keywords: global problems, bologna learning system, the task of the discipline, the structure of the course.

УДК: 37.011.33.91

Кобернік С.Г.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті визначено цільові аспекти та структурні особливості географічної освіти у загальноосвітніх навчальних закладах України. Подано аналіз змісту шкільних курсів географії та окреслено перспективи змін у зв'язку з розвитком загальноосвітньої школи і поступовим упровадженням нових навчальних програм з географії.

Ключові слова: шкільна географічна освіта, навчальні програми з географії, зміст і структура географічної освіти, загальноосвітня школа.

У зв'язку із затвердженням нового Державного стандарту базової і повної середньої освіти у 2011 році [2] й прийняттям концепції профільної освіти у старшій школі, виникла потреба в оновленні змісту навчальних програм з географії для загальноосвітніх навчальних закладах. Навчальні програми з географії виступають головним чинником, що визначає зміст і структуру географічної освіти в загальноосвітній школі [5; 6; 7; 14].

Згідно нової редакції Державного стандарту уточнено перелік ключових компетенцій географічної освіти, внесено корективи до змістових ліній,

Географічна освіта

поширено практичну спрямованість географічних знань, умінь і навичок, що здобувають школярі. Внаслідок цього відбулось певне розвантаження начальних програм з географії, конкретизовано переліки об'єктів необхідної для запам'ятовування учнями географічної номенклатури, оновлено практичні роботи, запропоновано завдання для проведення досліджень, значно вдосконалено й розширено рубрику «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» [10].

Нині за чинними програмами шкільна географічна освіта охоплює 6-10 класи і послідовно представлена такими обов'язковими для вивчення курсами: «Загальна географія» (6 клас), «Географія материків і океанів» (7 клас), «Фізична географія України» (8 клас), «Економічна і соціальна географія України» (9 клас), «Соціально-економічна географія світу» (10 клас).

У статті досліджено проблему оновлення змісту і структури географічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах у зв'язку з розробленням нових навчальних програм з географії та поступовим їх упровадженням у шкільну практику. У процесі пошукової роботи було реалізовано такі завдання:

- визначити цільові аспекти та пріоритетні завдання географічної освіти на сучасному етапі розвитку загальноосвітньої школи;
- окреслити роль і значення навчальних програм з географії, проаналізувати структуру шкільних курсів та перспективні зміни у їх вивченні;
- виявити переваги та недоліки у змісті програм з географії 2005–2012 рр. та сформулювати пропозиції щодо їх розвантаження;
- запропонувати шляхи для вдосконалення географічної освіти у загальноосвітній школі.

Географія як шкільний предмет має величезний світоглядний потенціал, формує у молоді комплексне уявлення про Землю, як планету людей, виховує патріотизм і любов до рідного краю, Батьківщини, вчить орієнтуватися в складних суспільних процесах, що динамічно розвиваються й мають тенденцію до постійних змін. Глобалізація природних і антропогенних явищ, загострення планетарних соціально-економічних, природно-ресурсних, екологічних, етнічних та інших проблем підвищують роль і значення географії [4, 84-85].

Провідною метою географічної освіти є всебічний розвиток особистості учня з урахуванням його природних задатків, здібностей, інтересів та потреб через формування географічної культури як основи світосприйняття та діяльності.

Географічна освіта

До головних завдань географічної освіти в основній школі слід віднести:

- розкриття та усвідомлення закономірностей розвитку природних і суспільних явищ та їх прояву на планетарному й регіональному рівнях;
- пізнання основних рис взаємодії природних умов і суспільної діяльності, шляхів здійснення стратегій сталого розвитку, раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища в світі та Україні;
- ознайомлення з науковими методами географії, основними географічними теоріями та гіпотезами;
- розвиток логічного і теоретичного мислення та здатності виявляти загальні географічні закономірності, встановлювати наявні причинно-наслідкові зв'язки та залежності, робити висновки й складати прогнози;
- засвоєння географічного понятійно-термінологічного апарату та переліку необхідної географічної номенклатури;
- формування картографічної грамотності, уміння працювати з географічними картами, атласами, контурними картами, сучасними електронними навігаторами;
- розвиток здатності здійснювати пошук та аналізувати інформаційні джерела географічного змісту;
- вироблення навичок орієнтуватися на місцевості, проводити спостереження за географічними об'єктами, процесами та явищами;
- розвиток умінь характеризувати та порівнювати географічні об'єкти і явища за типовими планами;
- формування вмінь орієнтуватися в навколишньому середовищі, здійснювати дослідження, застосовувати географічні знання в повсякденному житті та діяльності;
- розвиток навичок творчого пізнання географічного середовища як основи для здійснення самостійного вибору і прийняття відповідальних рішень у різних життєвих ситуаціях.

У чинному Державному стандарті базової і повної середньої освіти географічна компонента послідовно представлена такими змістовими лініями: географія – система наук про природу, населення і господарство; географічний простір; регіональні географічні системи; географічні аспекти взаємодії людини і природи [2]. Вказані змістові лінії мають бути відображені та повноцінно представлені в усіх курсах шкільної географії.

Географічна освіта

Навчальні програми з географії є відображенням концептуальних ідей Державного стандарту й водночас визначають зміст географії у школі, її структуру, послідовність вивчення курсів, розділів і тем, систему необхідних знань, умінь, ставлень, цінностей, навичок, що мають бути сформовані у школярів у процесі вивчення географії, як навчального предмету.

Отже, навчальні програми з географії для середніх загальноосвітніх закладів – це затверджений Міністерством освіти і науки України документ, що відображає Державний стандарт базової і повної середньої освіти, за яким учитель географії планує свою навчально-виховну діяльність [9, 59-60].

У змісті навчальних програм з географії наведено перелік обов'язкових для виконання практичних робіт та досліджень, які заплановані в усіх курсах. Практичні роботи і дослідження є специфічними видами самостійної навчальної діяльності учнів, у процесі виконання яких у школярів закладаються і формуються необхідні географічні вміння і дослідницький навички, реалізується зв'язок теорії з практикою. Особливо важливими є роботи на місцевості, які дають змогу учням навчитися правильно здійснювати вимірювання, користуватися географічними приладами (нівеліром, компасом, планшетом, метеорологічними приладами тощо), складати описові характеристики різних об'єктів і процесів фізичної та соціально-економічної географії. Навчальні програми з географії передбачають також проведення екскурсій в природу та на виробництво. Мінімальна кількість таких екскурсій з визначенням конкретних завдань запланована у змісті окремих курсів.

За останній період навчальні програми з географії неодноразово змінювались. Спробуємо проаналізувати зміни у програмах з географії для загальноосвітніх навчальних закладів та визначити шляхи їх удосконалення в майбутньому.

У 2012 році були розроблені та затверджені нові програми з курсів географії для 6-9 класів [10], які з 2014/2015 навчального року поступово впроваджуються в шкільну практику. Станом на сьогодні для 7-10 класів залишаються чинними й навчальні програми з географії 2005 року [11]. Географічна освіта втратила свої позиції в основній школі за рахунок вилучення у навчальних планах з переліку предметів для обов'язкового вивчення курсу «Рідний край» у 5 класі та зменшення на чверть кількості годин на вивчення курсів географії України у 8-9 класах (замість 70 годин, з розрахунку на кожний курс, залишилось 52 години).

Географічна освіта

До позитивних змін у нових програмах з географії слід віднести: відновлення логічної послідовності у матеріалах змісту окремих розділів і тем; раціональніший розподіл годин на вивчення тем у межах курсів; осучаснення змісту курсів економічної і соціальної географії; оновлення змісту практичних робіт та впровадження досліджень [1; 3; 10; 12].

У процесі комплексного аналізу та апробації чинних програм з географії для основної школи нами виявлено такі конструктивні зауваження до їх змісту: потребує істотного розвантаження та спрощення зміст навчальних програм з урахуванням вікових можливостей школярів; необхідно упорядкувати й осучаснити понятійний апарат; слід чітко визначити та вказати до кожної теми або розділу переліки об'єктів географічної номенклатури, обов'язкових для засвоєння учнями.

Загалом зміст навчальних програм з географії для 6-7 класів не зазнав істотних змін. Але не всі нововведення, на наш погляд, були доцільними та корисними.

У програмі для 6 класу відбулись такі позитивні зміни: вилучено складні та передчасні для розуміння учнями теми, зокрема: класифікація географічних карт, гіпотези про походження материків і океанів, теорії руху літосферних плит, циклони й антициклони, кліматичні пояси та області, які перенесено у зміст курсів географії 7-8 класів; вивчення тем розділу «Географічне пізнання Землі» побудовано не за історичною ознакою, як це було раніше, а за географічним принципом, що буде краще сприйматися учнями.

У зміст програми для 7 класу повернуто розділ «Загальні закономірності Землі», який було невинновданно вилучено у редакції програми 2005 року, а також перенесено вивчення океанів після розгляду материків. На наш погляд, актуальною є пропозиція щодо внесення окремих коректив у послідовність вивчення материків: після Африки, краще вивчати Південну Америку з метою закріплення загальних закономірностей природи та їх порівняння або вивчати Антарктиду не після Південної Америки, а після розгляду Австралії.

У курсах географії України, які вивчаються за чинними програмами у 8-9 класах потрібно: ґрунтовніше подати інформацію про внесок вітчизняних учених у дослідження природи, населення і господарства України; ліквідувати дублювання окремих тем та осучаснити зміст розділу «Господарство» у 9 класі, який містить застарілу інформацію й нагадує історію розвитку галузей господарства радянського періоду; потребує уточнення та оновлення зміст розділу «Територіальний поділ України», адже й досі на рівні Кабінету

Географічна освіта

Міністрів України не затверджено перелік сучасних економічних районів нашої держави.

Потребують також істотних змін у межах кожного курсу програмні практичні роботи адже давно назрілою є проблема їх удосконалення, що передбачає: осучаснити та конкретизувати їх зміст; підсилити практичну значущість для учня; спростити заплановані в окремих роботах комплексні завдання шляхом упровадження своєрідних досліджень; залучити до їх реалізації сучасні форми, засоби та методи, зокрема допомогу членів родини, розробку міні-проектів тощо [8].

У навчальних програмах з географії, що надруковані у 2013 році, впорядковано зміст «Пояснювальної записки», зокрема: на якісно новій основі складено перелік пріоритетних завдань географічної освіти в основній школі; надано відповідні рекомендації вчителям щодо оновленої структури і змісту навчальних програм; вказано чітко визначену кількість практичних робіт в кожному курсі, які мають обов'язково перевірятись та оцінюватись учителем.

У зв'язку з активним упровадженням ідей профільної освіти у вітчизняній старшій школі цілком ймовірною є ситуація, коли вивчення обов'язкових курсів географії буде завершено на рівні 9 класу. За таких умов необхідно змінити традиційну структуру та зміст географічних курсів в основній школі. Це стосується переважно 8-9 класів, адже порушувати й суттєво змінювати науково обґрунтовану логічну послідовність вивчення географії у 6-7 класах недоцільно.

Шляхом тривалих обговорень та дискусій робочою групою МОН України з розвантаження навчальних програм з географії для основної школи [13] було ухвалено рішення, згідно якого у 8 класі буде комплексно розглядатись матеріал з фізичної географії та населення України, а у 9 класі – вивчатись новий курс «Україна і світове господарство». Слід зазначити, що зміст попередньої програми з географії у 9 класі мав назву «Соціально-економічна географія світу» запозичену з курсу 10 класу [10]. На чолі з автором розробники нового курсу географії у 9 класі намагались уникнути цього дублювання й максимально врахувати вікові особливості школярів та сучасні тенденції розвитку світового господарства.

Удосконалення навчальних програм з географії в загальноосвітній школі позитивно позначиться на всіх елементах дидактичної системи географічної освіти. Тому досить перспективними є спроби розвантаження програм, їх осучаснення, стандартизація та адаптація до вікових особливостей учнів з

Географічна освіта

метою підвищення інтересу до вивчення такого важливого й необхідного для життя і діяльності кожної людини предмету, яким є географія.

Розроблений нами для 11 класу підсумковий курс «Загальна географія» [3] покликаний узагальнити й систематизувати попередні знання учнів з різних напрямів географічних наук на вищому теоретико-прикладному рівні та підготувати школярів до державної підсумкової атестації з географії в 11 класі й зовнішнього незалежного оцінювання з географії у центрах оцінювання якості освіти в Україні.

Курс «Загальна географія» включає такі розділи: «Основи геології та геоморфології», «Основи метеорології та кліматології», «Основи гідрології», «Основи ґрунтознавства», «Основи вчення про біосферу і географічну оболонку», «Основи виробництва». Головними його завданнями є:

- формування у старшокласників цілісного географічного образу про нашу планету і розуміння місця України на ній;
- розвиток у школярів просторового мислення, усвідомлення сучасних особливостей природокористування, а також єдності навколишнього середовища та діяльності людини в територіальному аспекті;
- виховання національного свідомого громадянина планети та своєї держави, закладання основ екологічної культури;
- розвиток критичного та творчого мислення, усвідомлення власної причетності до сучасних процесів, що відбуваються у географічній оболонці;
- формування логічного мислення, вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки та складати прогнози на основі аналізу різних інформаційних джерел географічного змісту.

Курс спрямований на розвиток важливих для майбутнього життя і діяльності учня компетенцій, серед яких – професійна, картографічна, комунікативна, інформаційна. Під час його вивчення формуються дослідницькі навички, спосіб поведінки у навколишньому світі, закладаються цінності соціально активної та свідомої особистості. Зміст курсу має практичне спрямування – в кожному розділі заплановано виконання практичних робіт та проведення досліджень.

Своєрідним додатком до програм з географії мають стати розроблені на якісно новій основі з урахуванням існуючих змін сучасні навчально-методичні посібники, дидактичні матеріали та наочні посібники до кожного курсу. Це істотно допоможе вчителю, особливо початківцю, у підготовці й проведенні

Географічна освіта

різних форм навчання на уроках географії та сприятиме комплексному застосуванню засобів унаочнення.

Педагогічне дослідження проблеми оновлення змісту і структури географічної освіти в загальноосвітній школі на сучасному етапі дозволяє зробити такі висновки:

1. Навчальні програми з географії для основної школи – це нормативний документ, затверджений МОН України, що відображає зміст і структуру шкільної географічної освіти, за яким планує та здійснює свою навчально-виховну діяльність учитель географії. Програми з географії за останні роки неодноразово оновлювались та змінювались й кожне наступне перевидання програм має як свої переваги, так і недоліки.
2. Зміни у змісті та структурі навчальних програм з географії пов'язані з розвитком географічної науки та реформуванням загальноосвітньої школи. Визнані пріоритетними на сьогодні завдання шкільної географічної освіти мають бути покладені в основу розробки оновленого змісту навчальних програм з географії.
3. Програми з географії потребують осучаснення, уніфікації та розвантаження. Перш за все, це стосується понятійного апарату, переліків об'єктів географічної номенклатури, змісту програмних практичних робіт і досліджень. Нині триває процес удосконалення навчальних програм з географії для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів.
4. Необхідно відповідально і виважено ставитись до будь-яких змін у змісті навчальних програм з географії для загальноосвітньої школи, адже нові навчальні програми з часом будуть покладені в основу розробки завдань з географії для державної підсумкової атестації учнів 9 й 11 класів та зовнішнього незалежного оцінювання школярів у центрах якості освіти.

Використана література:

1. Географія (поглиблене вивчення). Навчальна програма для учнів 8-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Р.В. Гладковський, Н.І. Забуга, С.Г. Кобернік та ін. // Географія та економіка в сучасній школі, 2013, № 10. – С. 5-17.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Урядовий кур'єр, 2012. – № 19. – С. 9-16.
3. Кобернік С. Загальна географія. Програма для профільного навчання, 11 клас / С. Кобернік, Р. Коваленко // Географія та основи економіки в школі, 2011. – № 10. – С. 7-12.

Географічна освіта

4. Кобернік С.Г. Науково-методичні засади географічної освіти в основній школі: монографія / С.Г. Кобернік. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – 346 с.
5. Кобернік С.Г. Оновлення навчальних програм як необхідна умова розвитку географічної освіти в основній школі / С.Г. Кобернік // Географія та економіка в сучасній школі, 2012. – № 7-8. – С. 48-52.
6. Кобернік С.Г. Проблема удосконалення навчальних програм з курсів географії основної школи / С.Г. Кобернік // Наукові записки: [збірник наукових статей] / Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова; укл. Л.Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – Випуск 103. – С. 132-141.
7. Кобернік С. Проблема удосконалення навчальних програм з шкільних курсів географії / С. Кобернік // Географія та основи економіки в школі, 2001. – № 2. – С. 2-3.
8. Кобернік С.Г. Програмні практичні роботи з географії у загальноосвітній школі: теорія та практика / С.Г. Кобернік // Географія та економіка в сучасній школі, 2012. – № 2. – С. 6-10.
9. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навчально-методичний посібник / С.Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко, О.Я. Скуратович / За ред. С.Г. Коберніка. – К.: Навчальна книга, 2005. – 319 с.
10. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія. 6-9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013. – 64 с.
11. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія: 6-11 класи. Економіка / [упорядкув.: Н.В. Бескова]. – К.: Перун, 2005. – 90 с.
12. Про організацію навчально-виховного процесу у загальноосвітніх навчальних закладах і вивчення базових дисциплін в основній школі // Географія та економіка в сучасній школі, 2014. – № 7-8. – С. 2-5.
13. Про розвантаження навчальних програм для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Наказ № 100 МОН України від 06.02.2015р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.mon.gov.ua>> – Загол. з екрану. – Мова укр.
14. Уварова Г.Ш. Зміст шкільної географічної освіти: тенденції та перспективи розвитку / Г.Ш.Уварова // Географія та економіка в сучасній школі, 2013. – № 10. – С. 2-4.

Коберник С.Г.

Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ И СТРУКТУРЫ ШКОЛЬНОГО ГЕОГРАФИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье определены целевые аспекты и структурные особенности географического образования в общеобразовательных учебных заведениях Украины. Подан анализ содержания школьных курсов географии и указаны перспективы

Географічна освіта

изменений в связи с развитием общеобразовательной школы и постепенным внедрением новых учебных программ по географии.

Ключевые слова: школьное географическое образование, учебные программы по географии, содержание и структура географического образования, общеобразовательная школа.

Kobernik S.

National pedagogical Dragomanov university

IMPROVEMENT OF THE CONTENT AND STRUCTURE OF SCHOOL GEOGRAPHICAL EDUCATION AT THE MODERN STAGE OF SECONDARY SCHOOL DEVELOPMENT

In article have detected target areas and structural features of geographical education in secondary schools of Ukraine. The analysis of the contents school geography course was posted. The prospects for changes in connection with the development of secondary school was outlined. Gradually new curriculum in geography will implement.

Key words: school geographic education, curriculum in geography, content and structure of geographic education, secondary school.